

„MIZERIA ȘI SPLENDOAREA TRADUCERII”. MODELUL COȘERIU

Ileana OANCEA, Nadia OBROCEA
Universitatea de Vest din Timișoara, România

Abstract: Eugeniu Coșeriu’s linguistic theory is so complex and profoundly explanatory that it also reverberates in the field of translation studies. In his work on translation, the linguist from Tübingen presents the features of a “realist” theory of translation, which could constitute the basis of a translation linguistics. In his vision, such a theory should identify universal principles in facts and not impose a model on facts (Coșeriu 1997-1998, 19). In a 1996 interview with Nicolae Saramandu, Eugeniu Coșeriu confessed: “What is interesting is that I have only written two articles on translation. However, Colette Laplace, a lady from Paris, wrote a thesis about me and about translation theory” (1996, 39). Eugeniu Coșeriu’s account reveals the solid foundations and the opening of a linguistic doctrine and/or paradigm, that of integralism, where all phenomena pertaining to articulated human language”, including translation, “find each other” and “meet” as concepts relating to its study.

For Coșeriu, translation is fundamentally a problem of textual linguistics, because it is always the text that gets translated, since one cannot “move straight from one language to the other, on the level of the languages itself”, i.e. from the source language grammar and lexis to the target language grammar and lexis (2000, 242). In Coșeriu’s view, the translator faces a problem “that cannot be solved with tools such as grammar and lexis, the problem of establishing a correspondence between a source-language text and a target-language text” (242). Another very important concept for the translation process is that of “linguistic content”, with its three layers: designation, *signifiés*, and sense. We can conclude that, in a first instance, Coșeriu’s view on translation is based on a revealing series of distinctions: the object and the instrument of translation, the content of

the language and the content of the text, the language and language use, the transposition and the version.

The Romanian linguist has an original approach to the relationship between the theory of translation and contrastive grammar, an approach according to which, in order to be useful in translation, contrastive grammar has to be practised in translation, i.e., deduced from translation and applied to translation later (Coșeriu 1990, 36). In this sense, contrastive grammar should not be a grammar of the language but a grammar of language use, or of using language in discourse; moreover, it should not be done in two directions, only in one.

The current paper offers an overview of Coșeriu's perspective on translation and presents the way in which this has been received and used in translation research in Romania over the course of time, all the way to the present.

Keywords: Eugeniu Coșeriu, contrastive grammar, textual linguistics, linguistics of translation, translation theory

În *Lecții de lingvistică generală*, lucrare apărută în limba română la Chișinău, la Editura ARC, care trimite la ediții mai vechi, începând cu prima versiune în limba italiană, în 1973, până la ediția în spaniolă din 1999, se insinuează marile linii ale gândirii lingvisticii coșeriene, formulate explicit mai târziu sub egida a ceea ce s-a numit *integralismul lingvistic*.

Teoria lingvistică a lui Eugeniu Coșeriu, atât de complexă, de amplă și atât de profund explicativă¹, conturată astfel în câteva decenii, a reverberat în mod firesc și în domeniul traductologiei, așa cum se conturează într-o formă primară în această carte, un manual internațional de lingvistică generală (pentru că a fost tradus în numeroase limbi).

Ceea ce este cu adevărat important este faptul că elementele fundamentale ale metalimbajului și problematica teoretică traductologică apar aici, marele lingvist fiind cel care a putut să aplice propria sa doctrină (cf. Borcilă 2001) la toate marile probleme ale

¹ „Coșeriu non accettava passivamente nessuna parte del pensiero linguistico senza averlo rimeditato a fondo. [...] Coșeriu, quando parlava, sembrava rifarsi a convinzioni maturate da tempo, si potrebbe anche ritradurre così: che sembrava leggere nel grande libro que era nella sua testa” (Renzi 2015, 60).

lingvisticii, inclusiv ale traductologiei, acest fapt derivând din unitatea concepției sale, într-un imens efort cognitiv, greu de comparat, ca amploare și profunzime, cu opera altor lingviști.

În interviul acordat lui Nicolae Saramandu, în 1996, Eugeniu Coșeriu mărturisea:

„De altfel, este foarte interesant tocmai acest domeniu, al traducerii, căci eu am scris numai două articole despre traducere. Totuși, o doamnă de la Paris, Colette Laplace, a scris o teză de doctorat despre mine și despre teoria traducerii” (1996, 39).

Aceste studii au constituit ceea ce putem numi modelul coșerian în traductologie, asupra căruia ne vom referi succint în continuare. În acest sens, l-a ajutat enorm interesul acordat dintru început problemelor teoretice ale lingvisticii, stabilind linii directoare care nu s-au schimbat, ci au fost aprofundate de-a lungul timpului, cu convingerea că în acest plan, foarte înalt, pot fi elucidate numeroase aspecte ale structurării și funcționării limbajului uman, construind un eșafodaj al universaliiilor, care se regăsește, în mod firesc, și în acest domeniu particular.

Un rol esențial l-a avut faptul că el a cunoscut și a vorbit efectiv un număr mare de limbi, realizând o „activitate traductologică” propriu-zisă în viața curentă. Putem spune astfel că el a practicat traducerea, trecând cu ușurință de la o limbă la alta, în cursurile sale, ca și în scrierile sale, adică de la italiană, franceză, germană, spaniolă, la română. Putem spune, astfel, că el a fost „practician” al traducerii, fiind și cel care a supravegheat publicarea operelor sale în principalele limbi romanice (a avut două doctorate în Italia, a fost profesor la Montevideo și invitat frecvent în Spania), și, de asemenea, în germană (a fost profesor în Germania), dar și în bulgară, rusă, croată – un caz unic de construire a unui edificiu multilingv, cu reverberații multiple, care, desigur, au constituit substanța unei reflecții complexe ce se va regăsi în ceea ce a numit *integralismul lingvistic*.

Matilda Caragiu Marioțeanu subliniază acest plurilingvism impresionant:

„Uruguay-ul i-a adăugat a patra limbă străină: spaniola, în care redacta studii științifice – împreună cu germana și franceza (pentru poezie avea limba română, iar la proză, italiana). Ca obiect de studiu sau ca repere de comparație, care l-au condus la concepția sa asupra *universaliiilor* lingvistice, i-au folosit toate celelalte limbi pe care le-a cercetat și pe care le-a vorbit: aproape toate limbile romanice și slave, unele limbi germanice, turca, persana, albaneza. «Eu am

învățat limbile străine ca să-i citesc pe poeți, pe marii creatori de literatură. Am învățat persana ca să-l pot citi în original pe Omar Khayyam, iar maghiara pentru Ady [...] aș aminti că am publicat în Italia traduceri din suedeză, germană, rusă, poloneză, letonă. Am în manuscris, traduse în limba română, o antologie de poezie croată și alta de nuvele bulgare» (Caragiu Marioțeanu 2004, 8).

Modelul Coșeriu în traductologie este mai complex decât pare la prima vedere, fiind vorba nu numai de cele câteva articole importante, care, în fond, își extrag seva dintr-un plurilingvism practicat atât oral, cât și în scris, cu adevărat impresionant și greu de explicat în afara unei dotări cu adevărat excepționale. De altfel, Lorenzo Renzi consideră că Eugeniu Coșeriu a fost un lingvist „cosmopolit” (2015, 60). În Italia a avut ca activitate, printre altele, jurnalismul și traducerea. În legătură cu spațiul plurilingvistului în care se mișcă lingvistul – Coșeriu a fost unul dintre cei mai importanți cunoscători și vorbitori, și chiar traducători² –, Lorenzo Renzi subliniază:

„Nell'intervista a Kabatek e Murguía (1997, 5), Coșeriu dichiara imprevedibilmente che la sua lingua materna è l'italiano («considero in particolare l'italiano come la mia lingua materna»). All'espressione di meraviglia degli intervistatori, precisa che sue lingue materne sono l'italiano «e» il romeno, e poi lo spagnolo, anche a seconda delle occasioni nel parlare e dei generi («Textsorten») nello scrivere: scrive, dice poesia lirica in romeno, prosa (narrativa) in italiano, lavori scientifici in spagnolo, e secondariamente in francese. Si tratta, come si vede, di una specie di autobiografia linguistica *en raccourci*” (62).

Eugenia Bojoga subliniază alte aspecte din perspectiva traducerii la Coșeriu:

„Riguardo alle lingueche aveva imparato, traduce perlopiù in maniera anonima, dall'inglese, francese, spagnolo, russo, polacco, serbo-croato in lingua italianasoprattutto romanzi polizieschi (per un certo periodo fu costretto a tradurre un romanzo a settimana) ma anche traduzioni tecniche, compreso un libro di ricette per dolci

² O comparație cu Umberto Eco, poliglot și el, ne demonstrează cât de largă a fost această cunoaștere a limbilor la Eugeniu Coșeriu. Titlul cărții lui Eco este revelator pentru preocupările sale în domeniul traductologic (*A spune cam același lucru. Experiențe de traducere*, 2008).

commissionato dall'azienda poligrafica Federico Motta Editore e un opuscolo sulla lavorazione dei rifiuti domestici dall'olandese per una ditta di pulizie, dovendo trovare i rispettivi termini lessicali in lingua italiana” (2015, 44).

Cu toate că traducerea și problematica acesteia nu au reprezentat o preocupare dominantă pentru Coșeriu, așa cum am precizat deja, teoria sa traductologică este foarte bine articulată, sistematizată până la cel mai mic și subtil nivel al detaliilor privind traducerea și cu un aparat tehnic complex. Marele beneficiu al teoriei traducerii elaborate de Coșeriu este, din punctul nostru de vedere, acela că ea are fundamente foarte solide, conceptuale și terminologice, savantul român relaționând conceptele traductologiei cu cele ale lingvisticii sale, într-un sistem coerent, numit *integralism lingvistic*. În acest sens, întrebarea care se impune este următoarea: *Câți traductologi definesc în teoriile proprii concepte ca limba, textul, semnificația, sensul?*

Redăm mai jos studiile de traductologie elaborate de Eugeniu Coșeriu, precum și variantele acestora în principalele limbi de circulație internațională, cu menționarea faptului că și alte opere coșeriene conțin aspecte revelatoare privind traducerea:

„Das Problem des Übersetzens bei Juan Luis Vives”. *Interlinguistica. Sprachvergleich und Übersetzung. Festschrift zum 60. Geburtstag von Mario Wandruszka*. Tübingen: M. Niemeyer, 1971: 571-582.

„Lo erróneo y lo acertado en la teoría de la traducción”. In: *El hombre y su lenguaje: estudios de teoría y metodología*. Madrid: Gredos, 1977; cu o variantă în limba germană „Falsche und richtige Fragestellungen in der Übersetzungstheorie”. In: L. Grëhs, G. Korlén, B. Malmberg (eds.). *Theory and Practice of Translation*. Berna: Frankfurt/Main – Las Vegas, 1978: 17-32.

„Kontrastive Linguistik und Übersetzungstheorie: ihr Verhältnis zueinander”. In: W. Kühlwein, G. Thome, W. Wilss (eds.). *Linguistik und Übersetzungswissenschaft*. München: Wilhelm Fink Verlag, 1981: 183-199; cu următoarele variante în alte limbi: „Science de la traduction et la grammaire contrastive”. *Linguistica Antverpiensia*, XXIV, 1990: 29-40; „Relația dintre lingvistica contrastivă și traducere”. Traducere de C. Cujbă. *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași, Secțiunea Limbi și literaturi străine*, 1, 1998: 5-20.

„Los límites reales de la traducción”. In: J. Fernández Barrientos Marín și Celia Wallhead. *Temas de Lingüística Aplicada*,

Granada, 1995: 155-168; cu următoarele variante: *Abast i limits de la traducció*. Lliçó inaugural del curs acadèmic 1996-1997 de la Facultad de Traducció i Interpretació, Universidad Pompeu Fabra, Barcelona, 1996; „Portée et limites de la traduction”. *Cahiers de l'École de Traduction et Interprétation*, 19, 1997-1998: 19-34, Geneva; „Alcances y límites de la traducción”. *Lexis*, XXI, 2, 1997: 163-184, Lima.

Obiectivul explicit al lui Coșeriu în studiile dedicate traducerii a fost acela de a prezenta „fundamentele și caracteristicile unei teorii «realiste» a traducerii pe care s-ar putea întemeia o lingvistică a traducerii” (Coșeriu 1997-1998, 19, trad. n.). O teorie „realistă” a traducerii este, din punctul său de vedere, „o teorie care identifică principiile universale în faptele înseși, și nu una care impune un model faptelor” (19, trad. n.). Teoria sa este fundamentată pe postulatul de sorginte socratică: „A spune lucrurile așa cum sunt”, principiu asumat de Coșeriu pe parcursul întregului său demers științific în domeniul lingvisticii, considerat, din această rațiune, „funcționalism *realist*” (Polo, *apud* Coșeriu 1995, 12).

Într-un studiu de început, Coșeriu abordează problema traducerii la Valencien Juan Luis Vivès, care a avut, din punctul său de vedere, cele mai importante contribuții la domeniul traductologiei în epoca Renașterii, alături de Martin Luther (Coșeriu 1990, 29). Juan Luis Vivès, în tratatul său de traducere, luând drept criteriu raportul dintre traducere, limbă și descrierea limbii, a identificat trei tipuri de traducere: 1. traducerea în care trebuie respectat modul în care se spune un anumit lucru, adică *dictio*, sau traducerea literală, categorie în care se încadrează „contractele, actele juridice, tratatele internaționale” (29); 2. traducerea bazată pe *sensus*, tip în care se înscriu textele (-sursă) în care conținutul nu este dependent de formă, cum ar fi textele științifice (30); 3. traducerea în care trebuie să se respecte atât *dictio*, cât și *sensus*, aici fiind incluse textele literare, cele poetice în mod special (30).

Una dintre contribuțiile lui Coșeriu la dezvoltarea traductologiei a fost viziunea sa crucială privind obiectul traducerii, concepție devenită *loc comun* în traductologia de astăzi, prima întrebare pe care și-a pus-o lingvistul fiind, în mod firesc: *Ce se traduce?* Ceea ce se traduce este textul, precizează Coșeriu, și nu limbile, deoarece „nu se poate trece direct de la o limbă la alta în planul însuși al limbilor, adică direct din gramatica și lexicul limbii-sursă în gramatica și lexicul limbii-țintă” (2000, 242). Lingvistul menționează și în ce măsură se traduc cuvintele: „Se traduc cuvinte, în mod evident, dar numai ca elemente funcționale într-un text sau ca

elemente ce contribuie la articularea conținutului unui text care trebuie tradus. Nu se traduc cuvintele ca atare, ci texte construite din cuvinte” (242).

Traducerea devine, în acest fel, în concepția coșeriană, o problemă de lingvistică a textului:

„Problema traducerii, așa cum se deduce din aceste sumare observații, este în mod fundamental o problemă de lingvistică a textului: când traducem trebuie să ne întrebăm cum și ce s-ar spune în aceeași situație în altă limbă, sau în altă comunitate lingvistică, ce se caracterizează prin tradiții culturale diferite de ale noastre” (244).

În continuare vom prezenta pe scurt marile concepte lingvistice care se situează la baza teoriei traducerii dezvoltate de Eugeniu Coșeriu: *limbaj*, *limbă*, *text*, *sens* etc., pentru o înțelegere mai riguroasă a obiectului traducerii, adică a textului, și a locului acestuia în cadrul limbajului articulat.

Limbajul uman articulat, concept sub care au fost reunite de către Coșeriu cele mai importante noțiuni ale lingvisticii, a fost definit de către acesta, sub influența lui Aristotel și a lui Wilhelm von Humboldt, din trei puncte de vedere: ca activitate (creatoare) sau *enérgeia*, produs (al activității creatoare) sau *ergon* și competență sau tehnică (*dýnamis*). Aceste perspective au fost corelate de către lingvistul român cu cele trei planuri ale limbajului: universal, istoric și individual.

Limbajul este „o activitate umană universală” (Coșeriu 1994, 30), deoarece toți oamenii vorbesc, „toți știu să realizeze această activitate” (30), însă această activitate umană universală „se realizează întotdeauna și în mod necesar în mod individual” (30-31). Iar această activitate universală care se realizează întotdeauna individual „se produce în acord cu anumite norme istorice, cu anumite tradiții istorice, ale unei comunități istorice, adică se realizează întotdeauna într-o limbă” (31).

Cele trei perspective de definire a limbajului: *activitate*, *competență*, *produs* sunt relaționate, în prim-planul doctrinei coșeriene situându-se definirea limbajului ca activitate creatoare. Cele trei definiții, considerate două câte două, se opun. Într-un anumit sens, limbajul este o „activitate care merge dincolo de propria sa potență, adică depășește tehnica învățată” (Coșeriu 2000, 236), opunându-se astfel competenței. Dar limbajul este și tehnică sau competență. Într-un alt sens, limbajul este activitate creatoare, dar și produsul activității creatoare.

Limbajul, la nivel universal, considerat ca activitate este vorbirea în general, considerat ca tehnică trimite la competența elocutională, adică a ști să vorbești în general; considerat ca produs este „vorbitul, totalitatea a ceea ce s-a spus sau ceea ce se poate spune, cu condiția să se considere ca lucru făcut” (236).

La nivel istoric, limbajul ca activitate este „limba concretă, așa cum se manifestă în vorbire, ca determinare istorică a acesteia” (236); „ca potență este limba în calitate de cunoaștere tradițională a unei comunități”, și anume competența idiomatică (236); „ca produs, limba nu se prezintă niciodată în formă concretă, deoarece la acest nivel totul se produce, se creează; produs poate fi numai limba abstractă, adică limba dedusă din vorbire și obiectivată într-o gramatică și un dicționar” (236-237).

La nivel individual, limbajul ca activitate este discursul, „adică actul lingvistic sau seria de acte lingvistice conexe” (236) ale unui individ într-o anumită situație; din punctul de vedere al competenței este competență expresivă, adică a ști să vorbești într-o anumită situație, cu anumiți interlocutori, despre anumite lucruri (Coșeriu 1994, 33); iar ca produs este *text* (vorbit sau scris).

Una dintre ideile majore ale teoriei traducerii la Eugeniu Coșeriu este aceea că traducerea este un tip particular al activității de a vorbi: „a vorbi prin intermediul unei limbi, cu un *conținut* deja dat [subl. n.]”, în care „unitățile activității de a vorbi sunt discursurile sau textele” (1997-1988, 22, trad. n.).

În continuare ne vom referi la conținutul lingvistic și cele trei tipuri ale sale – parte fundamentală a doctrinei lingvistice coșeriene, cu consecințe importante asupra teoriei traducerii – tipuri care corespund celor trei planuri ale limbajului: *desemnarea*, ce corespunde nivelului universal al limbajului, *semnificatul*, corespunzător nivelului istoric al acestuia, și *sensul*, aferent nivelului individual (Coșeriu 1994, 42-43):

„Desemnarea este referința la realitate, adică relația determinată dintre o expresie lingvistică și o stare de lucruri reală, între semnul lingvistic și lucrul denotat; faptul de a se referi la ceva exterior semnului, la ceva extralingvistic (obiecte, acțiuni, stări de lucruri) sau chiar la ceva lingvistic, văzut ca lucru, ca fenomen al lumii. Desemnarea poate să corespundă unui semnificat de limbă (care reprezintă posibilitatea sa), dar poate, de asemenea, să nu corespundă semnificatului respectiv și să fie metaforică. Atunci când vedem un negru pe stradă, putem spune în glumă: *Privește, blondul!*, iar în acest caz blond este desemnarea unui negru, deși în limbă nu semnifică negru.

Semnificatul este conținutul unui semn sau al unei expresii, dat într-o anumită limbă și exclusiv prin intermediul limbii înseși. El este posibilitatea de desemnare delimitată într-o limbă dată și prin care se realizează desemnarea ca atare. De exemplu, în cazul lui *blond*, este vorba de conținutul pe care, cunoscând limba română, îl înțelegem ca posibilitate de desemnare a acestui semnificant în afara utilizării concrete și care poate să fie parțial diferit sau să nu existe deloc în alte limbi.

Sensul este conținutul propriu al unui text, adică ceea ce textul exprimă dincolo de desemnare și semnificat. Sensul, dincolo de semnificat și desemnare, se instituie tocmai prin intermediul semnificatului și al desemnării și, de asemenea, cu ajutorul contextului, al situației, al modului de a se comporta al cutărei sau cutărei persoane etc. (de exemplu, faptul că un act lingvistic este replică, ordin, constatare, rugămintă etc.). Sensul este conținutul ce corespunde intenției și finalității unui discurs” (Coșeriu 2000, 246).

O altă întrebare de ordin general pe care și-o pune Coșeriu în ceea ce privește traducerea, și pentru care furnizează un răspuns propriu este: „*Ce trebuie să știe un traducător în calitate de bun traducător?*” (1997-1998, 19, trad. n.). Traducătorul trebuie să cunoască, dincolo de cunoașterea intuitivă, „limbile pe care le utilizează, semnificații acestor limbi, precum și utilizările și corespondențele uzuale dintre acestea” (19, trad. n.). Din punctul său de vedere, traducătorul trebuie să știe „cum se traduce”, dar și „ce reprezintă ceea ce trebuie tradus” (Coșeriu 2000, 143), „ce nu se traduce” dintr-un text sau „ce trebuie adăugat” de traducător într-un text tradus:

„De exemplu, dacă într-un text italian întâlnim destul de frecvent *grazie, prego*, putem presupune că a fost tradus din germană, fiindcă italienii folosesc *grazie* și *prego* în anumite situații, dar nu au aceeași frecvență ca germanii. Dacă un italian merge la un magazin și cumpără ceva, e dificil de imaginat ca el să spună apoi vânzătorului „mulțumesc”, așa cum obișnuiește un client german; mult mai probabil fiind contrariul. Traducând un fragment care relatează mai mult sau mai puțin această situație, va trebui să adăugăm un *danke schön*, dacă traducerea se face din italiană în germană; îl vom abandona, în schimb, în trecerea de la germană la italiană” (243-244).

După principiul formulat de Benedetto Croce, conform căruia „a cunoaște înseamnă a distinge” și conform principiului scolastic, după care „acolo unde există o dificultate rațională, trebuie făcută o distincție” (Coșeriu 1997-1998, 20-21, trad. n.), teoria traducerii pe

care o propune Eugeniu Coșeriu se bazează pe o serie de patru distincții: obiectul și instrumentul traducerii; conținutul limbii și conținutul textului; limba și utilizarea limbii; transpunerea și versiunea.

Vom prezenta pe larg aceste distincții, pentru a oferi o imagine edificatoare asupra teoriei traductologice coșeriene.

În cadrul primei distincții: obiectul și instrumentul traducerii, Coșeriu pornește de la ideea că anumiți lingviști susțin că traducerea exactă este imposibilă, pentru că „limbile nu își structurează în același fel semnificații” (1997-1998, 21, trad. n.), o limbă A neputând să spună exact ceea ce spune o limbă B sau pentru că „vorbitorii unei comunități lingvistice acordă conotații particulare expresiilor unei limbi” (21, trad. n.): de exemplu, *Wald* evocă pentru un german altceva decât pentru un francez *forêt* sau un spaniol *bosque*; și că alți lingviști consideră că ceea ce se poate spune prin intermediul unei limbi se poate spune prin intermediul altor limbi, admitând posibilitatea ilimitată a traducerii” (21, trad. n.). Viziunea lui Coșeriu privind această dilemă „traductologică” este următoarea: „Este adevărat că limbile sunt sisteme de semnificații diferit structurate în gramatică și în lexic și că o limbă nu poate spune exact (în orice caz concret) ce spune (semnifică) o altă limbă, dar această varietate nu e nelimitată și incomensurabilă (analogiile structurale dintre limbi sunt, de asemenea, identificabile)” (21, trad. n.) și ea nu afectează traducerea, „pentru că în traducere nu e vorba de a spune ce spun limbile, ci de ceea ce în text este spus prin intermediul limbilor” (21, trad. n.). Traducerea exactă a numeroase texte este imposibilă, „dar nu din cauza diversității semantice a limbilor”, ci din cauza dificultății empirice de a stabili echivalențele intertextuale – declară Coșeriu (21, trad. n.), iar „[...] în ceea ce privește conotațiile (care constituie o limită pentru traducerea ca transpunere), ele nu se referă la semnele limbii, ci la lucrurile desemnate și rămân implicite, nerespectându-se în textul original, și astfel, nu se poate cere ca ele să fie transpuse în textul tradus, ceea ce estespus în mod explicit trebuie transpus din punct de vedere lingvistic” (21, trad. n.).

Coșeriu susține ideea – cum am specificat deja – că nu limbile se traduc: „ele nu sunt obiectul, ci sunt, prin structura lor materială și semantică, instrumentul sau mijlocul traducerii” (22, trad. n.). Ceea ce se traduce este textul: „Se traduce prin intermediul limbilor, dar se traduce întotdeauna un text. Ceea ce se transpune sunt conținuturile textelor și nu conținuturile limbii” (22, trad. n.). Reținem ca fundamentală și următoarea observație de factură semiotică ce vizează planul expresiei și planul conținutului din cadrul textului: „În texte,

conținutul limbii aparține și el planului expresiei, și nu planului conținutului textual” (22, trad. n.).

Pornind de la ideea că traducerea este o activitate de a vorbi și/sau o activitate de a produce (deci de a crea), a cărei unitate este discursul sau textul, Coșeriu (22, trad. n.) ia în considerare și faptul că traducerea este o activitate de transfer:

„A traduce înseamnă *a spune* prin intermediul unei limbi B (limba-țintă) ceea ce este *spus* într-un text prin intermediul unei limbi A (limba-sursă) sau *a produce* prin intermediul unei limbi date și într-o situație din punct de vedere istoric determinată un text cu un conținut existent într-un alt text deja *produs*, prin intermediul altei limbi și într-o situație istoric determinată; sau *a transfera*, în ceea ce privește expresia, conținutul textual al unei limbi A într-o limbă B” (22, trad. n.).

În acest sens, Coșeriu conchide faptul că traducerea este triplu determinată: „1) prin conținutul textual deja dat; 2) prin posibilitățile de echivalență semantică între limbile implicate în ceea ce privește expresia acestui conținut; 3) prin situația istorică a traducătorului și finalitățile proprii activității de traducere (care nu trebuie exagerate, ignorându-se sensul primar)” (22, trad. n.).

Odată ce a stabilit obiectul traducerii, Coșeriu pune următoarea întrebare: „Care este conținutul textual care trebuie păstrat într-o traducere, deci transferat (fără modificări) din textul original în textul tradus?” (23, trad. n.), stabilind, astfel, a doua distincție din cadrul teoriei sale traductologice: conținutul limbii și conținutul textului. Răspunsul la această întrebare ce vizează *conținutul* care trebuie tradus este următorul: „nu este semnificatul limbii care aparține expresiei și care trebuie să fie înlocuit în traducere” (23, trad. n.), ci *conținutul textual*, care „se compune din desemnare și sens, și acestea sunt conținuturile care constituie obiectul imediat al traducerii. Semnificații din contră nu aparțin acestuia, ei sunt acolo numai pentru a exprima desemnarea și sensul, și ca fapte de limbă nu se traduc, ci sunt instrumentele traducerii, al transferului de desemnare și sens” (24, trad. n.).

În concepția lui Coșeriu, desemnarea joacă un rol fundamental în activitatea de traducere, „echivalența de traducere nu se stabilește decât prin intermediul desemnării, care trebuie identificată” (24, trad. n.) de către traducător, pentru a putea realiza traducerea. Traducătorul trebuie să parcurgă traseul limbaj – realitate, la lucrurile desemnate, după care trebuie să revină în limbaj. Astfel, pentru a putea traduce din limba italiană, spaniolă, portugheză, română (*scala, escalera,*

escada, scară), în franceză sau germană, traducătorul trebuie să identifice tipul de obiect desemnat în textul dat: „scară mobilă” sau „scară cu trepte”, pentru a traduce prin *échelle* sau *escalier*, *Leiter* sau *Treppe*, deoarece în italiană, spaniolă, portugheză, română cele două realități sunt desemnate prin același cuvânt, iar în franceză sau germană există două cuvinte aferente celor două realități. „Echivalențele de traducere sunt echivalențe între semnificați, deoarece ei în discurs sunt purtători sau expresii ale conținuturilor textuale” este concluzia lui Coșeriu în acest caz (24, trad. n.).

O altă contribuție fundamentală a teoriei traductologice coșeriene este referitoare la operația traductivă concretă, în legătură directă cu noțiunea de „desemnare”. Traducerea se desfășoară, din punctul de vedere al lui Coșeriu, întotdeauna în două faze:

„În prima fază – semasiologică sau de interpretare – se identifică desemnarea și sensul redat prin intermediul semnificatului A; în faza a doua – onomasiologică sau de denominare – se raportează desemnarea și sensul la semnificatul B.

În prima fază se deverbalează sau se pune întrebarea care este faptul extralingvistic sau conținutul gândirii indicat prin intermediul semnificatului A. În faza a doua se reverbalizează, se pune întrebarea care este semnificatul limbii B care în același context indică același fapt extralingvistic sau același conținut al gândirii (inclusiv sentimentele, atitudinile etc.).

Sau, în alte cuvinte, în prima fază se dezidiomatizează, se iese din limba A pentru a merge spre realitatea și gândirea exprimate în text; iar în faza a doua se idiomatizează, adică se reintră în limbaj, dar în limba B, și se dă realității și gândirii recunoscute în conținutul textului forma care le corespunde în limba B” (25, trad. n.).

În raport cu aceste concepte, majoritatea greșelilor de traducere sunt cauzate, după Coșeriu, de o dezidiomatizare incompletă sau de o idiomatizare greșită (25, trad. n.).

În ce privește a treia distincție conceptuală pe care se bazează teoria traductologică coșeriană, Coșeriu susține că „echivalențele de traducere fiind interidiomatice sunt mai înainte de toate echivalențe textuale (de discurs), adică echivalențe în utilizarea limbii” (25, trad. n.).

Încercând să restabilească relația dintre limbă și text, adică dintre limba care se manifestă într-un anumit text și textul însuși, Coșeriu conchide că limba existentă într-un text nu este „limba ca sistem de opoziții materiale și semantice, ci limba utilizată într-o situație extralingvistică sau alta, care poate să fie creată în textul dat și în atare condiții de intertextualitate, corespunzând unei varietăți a

limbii (stil, dialect, nivel de limbă, n. n.) și unui univers de discurs determinat (25, trad. n.).

Întrebarea pe care traducătorul trebuie să și-o pună nu este, după Coșeriu:

„Cum se spune același lucru în limba B? ci
Cum se spune același lucru în limba B, în aceeași situație și în
aceleași condiții de utilizare a limbii?” (26, trad. n.).

A patra distincție coșeriană vizează două tipuri de traducere: transpunerea și versiunea.

Ideea pe care lingvistul român o aduce în prim-plan în ceea ce privește conținutul textului este aceea a cunoașterii lucrurilor, precum și a utilizării nespecifice a limbii într-un text, ceea ce duce la dificultăți în activitatea de traducere și, astfel, la scindarea traducerii în două tipuri:

„Conținutul textului este construit în primul rând prin intermediul semnificațiilor lingvistice și ca rezultat al utilizării canonice a limbii, în care semnele sunt utilizate cu funcția lor semiotică normală, adică pentru a trimite la desemnare și sens, și în care limba funcționează independent de specificitatea istorică a semnelor.

Dar în realitate, conținutul textului derivă și din cunoașterea lucrurilor, care determină utilizarea și interpretarea semnelor, precum și dintr-o serie de utilizări necanonice ale limbii, dar frecvente, cum ar fi utilizarea metalingvistică (utilizarea în care semnele trimit la ele însele) și utilizarea icastică (utilizarea ce constă în simbolizarea sau evocarea directă sau indirectă a faptelor desemnate și a sensului care e asociat).

În primul caz se poate dezidiomatiza conținutul textului, pentru că, în realitate, este deja dezidiomatizat prin înțelegere, semnificații nu există decât pentru a trimite la semnificați, și aceștia nu fac decât să trimită la desemnări și sens. Apoi se poate reidiomatiza, adică se pot stabili echivalențe de expresie care le corespund în limba B. Este ceea ce se face prin intermediul *transpunerii*, după schema de mai sus.

În cel de-al doilea caz, nu se poate face reidiomatizarea pentru că realitatea conținută nu este explicit spusă în textul original; sau nu se poate nici dezidiomatiza, nici reidiomatiza, pentru că limba funcționează în textul original, cu specificitatea sa istorică, ca lucru, ca realitate numită sau ca realitate care evocă prin asociere o altă realitate. În acest caz, transpunerea propriu-zisă este imposibilă. Traducerea ca transpunere idiomatică (privind echivalențele de utilizare între limbi) își atinge aici limitele date prin realitatea implicit prezentă în textul de tradus, și prin limba ce funcționează în

același text ca realitate și nu ca sistem de semne care desemnează prin intermediul semnificațiilor lui. În acest caz traducerea devine versiune, operație care creează sau construiește corespondențe pentru ceea ce nu se poate transpune din punct de vedere idiomatic. În concluzie, trebuie să distingem, fără să le separăm, între două tipuri de traducere: transpunerea ca tehnică ce stabilește în raport cu conținutul textului echivalențele interidiomatice; versiunea ca operație ce creează sau construiește corespondențele strict textuale non-interdiomatice (deși realizate în mare parte în materia limbii B și pentru tot ceea ce transpunerea exclude). Versiunea, acolo unde este necesară, nu are limite raționale, ci empirice, dependente de posibilitățile limbii în care se traduce și de abilitatea traducătorului” (26-27, trad. n.).

În ceea ce privește transpunerea, Coșeriu aduce în discuție mai multe probleme ale acestui tip de traducere: „limbile nu utilizează aceeași semnificați pentru aceleași desemnări” (27, trad. n.); „limbile nu utilizează în mod necesar aceleași desemnări pentru a trimite la același sens” (28, trad. n.); „utilizarea semnificațiilor nu e dată numai de sistem, ci și de norma de realizare” (28, trad. n.); „utilizarea nu este numai tehnică liberă, dar și discurs repetat” (28, trad. n.); „în practica traducerii, se constată adesea că în limba B nu există o echivalență exactă pentru o anumită desemnare pentru că limba în discuție are, din acest punct de vedere, o lacună de structurare semantică sau nu există deloc pentru că comunitatea ce vorbește această limbă nu cunoaște faptul desemnat sau pentru că în limba A avem de-a face cu o creație lingvistică a autorului textului original” (29, trad. n.).

Coșeriu conchide că transpunerea ideală trebuie să „permită reconstruirea textului original, cel puțin în ceea ce privește desemnarea și sensul, dacă nu în ceea ce privește detaliile de exprimare” (30, trad. n.).

Referitor la versiune, trebuie luat în considerare faptul că: „cunoașterea lucrurilor, care este implicită într-un text (în sens larg, conținând și atitudini și credințe ce privesc lucrurile, valorile de sens și valorile simbolice atribuite faptelor extralingvistice), poate să fie general umană sau limitată la un anumit spațiu cultural sau chiar la comunități mai mici” (30, trad. n.); „în ceea ce privește utilizările non-canonice ale limbilor, există mai multe situații în care traducătorul se află în imposibilitatea de a dezidiomatiza pentru că limba funcționează cu și prin trăsăturile sale specifice neînlocuibile, ea funcționează ca realitate și nu ca sistem de semne care desemnează. Și realitatea nu se traduce, ea trebuie prezentată, reconstruită, numită și descrisă, dar nu transpusă lingvistic. În acest caz, trebuie să se ia realitatea desemnată

ca atare și să se adapteze, să se reconstruiască cu materia limbii B” (32, trad. n.).

În ce privește versiunea, Coșeriu consideră: „versiunea trebuie adesea să fie explicitarea textului original, comentariul sau explicarea textului, reconstrucția analogică a procedeelelor unui text A cu materia limbii B; adaptare care într-o anumită măsură depinde de inteligența, abilitatea și talentul traducătorului” (33, trad. n.).

Astfel, pentru Coșeriu, termenii prin prisma cărora pot fi caracterizate cele două tipuri de traducere sunt diferiți: transpunerea poate și trebuie să fie exactă, iar versiunea nu poate să fie decât mai mult sau mai puțin fericită (33, trad. n.).

O altă contribuție a lui Coșeriu în domeniul traductologiei este concepția sa privind problema relației dintre teoria traducerii și gramatica contrastivă.

Intim legată de lingvistica textului, teoria traducerii are raporturi foarte strânse și cu gramatica contrastivă, dat fiind că aceasta confruntă două gramatici: gramatica limbii-sursă cu gramatica limbii-țintă (Coșeriu 1990, 29). Gramatica contrastivă are, astfel, rolul de a opune două structuri, care sunt diferite, dar care sunt și trebuie descrise în același mod, pentru a putea fi comparate, ea stabilind corespondențe între limbi, însă numai la nivelul structurilor lor (30).

În viziunea lui Coșeriu, „traducătorul se confruntă cu o problemă pe care în mod evident nu o poate rezolva cu instrumente precum gramatica și lexicul unei limbi: aceea a stabilirii corespondenței dintre un text al unei limbi-sursă și un text al unei limbi-țintă” (2000, 242).

În acest sens, Coșeriu comentează cazul „idiomatismelor”, „adică al expresiilor semantic neanalizabile (a căror valoare globală nu corespunde sumei valorii elementelor lor) și care, în consecință, se traduc în întregime, ca texte sau ca fragmente de texte” (243). Frazelogismele, care fac parte din discursul repetat, trebuie traduse astfel: se interpretează mai întâi în sensul lor propriu cu ajutorul unui gen de traducere internă, se transpune acest sens propriu și apoi se caută în limba B frazeologismul echivalent, iar dacă frazeologismul respectiv nu există în limba B și dacă textul o permite, atunci se poate face o transpunere a sensului propriu (Coșeriu 1997-1998, 29, trad. n.).

„De exemplu, it. *Mi dispiace*, utilizat ca text autonom și în sens absolut, se traduce și corespunde sp. *Lo siento*, germ. *Es tut mir leid*, engl. *I am sorry* etc. Cu toate acestea, it. *Mi dispiace* nu este în italiană o expresie neanalizabilă, precum *in quattro e quattr'otto*: «cât ai zice pește», care nu are valoare prin ceea ce semnifică literal,

ci numai în ansamblu și care, prin urmare, poate fi tradusă doar prin intermediul unor expresii cu valoare analoagă. *Mi dispiace* devine expresie idiomatică numai în momentul traducerii, fiindcă nu este analizabilă din punctul de vedere al altor limbi, cum ar fi spaniola, germana sau engleza etc. În schimb, din punctul de vedere al limbii italiene, avem pur și simplu de a face cu o utilizare a verbului *dispiacere*, astfel încât, dacă traducerea s-ar realiza la nivelul limbii, ar trebui să traducem prin: sp. *Me desagrada*, germ. *Es missfällt mir*, engl. *I dislike it*” (Coșeriu 2000, 243).

Coșeriu face diferența, în demersul său științific, dintre traducerea autentică și traducerea literală sau așa-zisa traducere a limbilor. În cazul traducerii autentice, tot ceea ce se spune prin intermediul unei limbi poate să existe în principiu și în alte limbi. „Traducerea ca transpunere nu operează cu semnificații și la nivelul limbilor” (Coșeriu 1997-1998, 21-22, trad. n.). Traducerea literală, calchiată nu este practic o traducere, ci o non-traducere (22, trad. n.). Eroarea, în acest caz, este „aceea de a situa operația de traducere la nivelul limbilor și de a considera că traducerea nu e decât transpunerea semnificațiilor unei limbi în semnificații altei limbi” (22, trad. n.).

Coșeriu precizează că, dacă gramatica contrastivă operează numai la nivelul structurilor, ea nu poate să ofere multe posibilități în ceea ce privește traducerea, deoarece este o gramatică a semnificațiilor, pe care se bazează traducerea literală, iar traducerea literală nu este o traducere, ci o non-traducere (1990, 35-36). Conținutul lingvistic care se traduce este acela al desemnării și al sensului, iar gramatica contrastivă nu studiază desemnarea sau sensul.

„Astfel, pentru a fi utilă în traducere, gramatica contrastivă trebuie să fie practică și făcută în vederea traducerii, adică dedusă din traducere și aplicată, ulterior, la traducere. Ea trebuie să constate semnificații dintr-un text, care evident reprezintă elementele traducerii, dar, în plus, trebuie să stabilească echivalențe în traducerea propriu-zisă și să precizeze care este uzul lingvistic. Astfel, gramatica contrastivă necesară traducerii ar trebui să fie o gramatică a normei uzului” (36, trad. n.).

În ceea ce privește desemnarea, ca tip de conținut esențial în activitatea de traducere, „gramatica contrastivă trebuie să ne învețe că limbile nu structurează în același mod aceleași lucruri, prin intermediul semnificațiilor săi. În general, lumea este organizată prin intermediul limbilor, dar în mod specific există aspecte ale lumii care sunt organizate într-o limbă și nu sunt organizate într-o alta” (36, trad. n.). Ceea ce este organizat într-o limbă nu este organizat numai prin

intermediul semnificațiilor, astfel traducătorul trebuie să cunoască nu doar semnificații de limbă, ci și uzul semnificațiilor respectivi (36).

Gramatica contrastivă care are în vedere uzul oferă date suficiente pentru a traduce dacă nu sensul, cel puțin desemnarea, dar numai într-o singură limbă-țintă (39). Coșeriu conchide că pentru a fi utilă traducătorilor, gramatica contrastivă nu trebuie să fie o gramatică în două sensuri, ci o gramatică unidirecțională, ea trebuie să fie nu o gramatică a limbii, ci a uzului limbii, adică a utilizării limbii în discurs (39).

În încheierea prezentării teoriei traductologice coșeriene, ne vom referi la modul în care Coșeriu concepe așa-zisa lingvistică a traducerii. Ca orice disciplină lingvistică, lingvistica traducerii trebuie să fie: lingvistică teoretică a traducerii, lingvistică generală a traducerii și lingvistică descriptivă a traducerii. Reținem din textul lui Coșeriu:

„Lingvistica teoretică a traducerii sau teoria traducerii are ca obiect natura și principiile traducerii. Ea situează traducerea în cadrul general al limbajului și printre activitățile lingvistice ale omului.

Lingvistica generală a traducerii are ca obiect problematica transunerii și problematica versiunii. Fiind fundamentată, pe de o parte, pe teoria utilizării limbii (pentru ceea ce înseamnă transpunere) și pe teoria constituirii textului (în ceea ce privește versiunea), și, pe de altă parte, pe rezultatele lingvisticii descriptive, lingvistica generală a traducerii trebuie să identifice tipurile și dificultățile transunerii și ale versiunii, precum și tipurile de soluții care se pot oferi în practica traducerii. De asemenea, lingvistica generală a traducerii trebuie să contribuie și la formarea și la educația traducătorilor, tehnici sau artistici.

Lingvistica descriptivă a traducerii trebuie să se concentreze pe problemele traducerii (sau mai ales ale transunerii) unei limbi date într-o limbă dată și să elaboreze dicționare și gramatici ale traducerii, care nu coincid cu dicționarele bilingve și cu gramaticile contrastive. Lingvistica descriptivă trebuie să se bazeze pe lingvistica generală a traducerii și să fie, totodată, o sursă permanentă a acesteia. Lingvistica descriptivă a traducerii nu se poate face într-o manieră rezonabilă și fructuoasă decât într-o singură direcție (adică dinspre o limbă spre o altă limbă) și nu în două direcții simultan sau în paralel” (1997-1998, 33-34, trad. n.).

În lingvistica și traductologia românească, concepția lui Eugeniu Coșeriu a fost valorificată de către: Mihaela-Cătălina Tărcăoanu, *Teze coșeriene despre teoria traducerii* (2011); Ludmila Zbanț, Cristina Zbanț, *Abordarea textuală a traducerii în viziunea lui Eugeniu Coșeriu* (2011); Ana Catană-Spenchiu, *Eugenio Coșeriu și*

dezvoltarea fenomenului traductologic (2012); Cristina Varga, *Eugeniu Coșeriu. Teoria traducerii* (2013); *La terminología de la traducción* (2014).

O problemă crucială a traductologiei privește limbile traducerii, pentru că se traduc textele, și nu limbile. Ea vizează cea mai complexă utilizare a limbii, și anume în poezie, și mai ales în poezia modernă de tip autorefențial. Acest aspect l-a preocupat pe Coșeriu, iubitor și interpret al lui Ion Barbu, el însuși autor de texte supraréaliste. În acest sector, cel mai sensibil, funcționează plenar câteva concepte fundamentale ale doctrinei coșeriene: limbajul este prin excelență *enérgeia*, esența poeticului este creativitatea absolută, manifestare plenară a tuturor posibilităților limbajului, actualizare maximală a posibilităților de sens, evitându-se perspective reduționiste privind limbajul poetic ca deviație sau ca funcție ornamentală. Sensul textual instituie o lume, deci limbajul poetic are ca finalitate creația de lumi, iar limbajul devine el însuși o realitate în sine, întâlnire fericită între sunet și sens.

O traducere inspirată nu trebuie să anuleze sau să reducă complexitatea originalului. Problema este *în ce măsură există texte poetice care nu pot fi traduse*, din cauza complexității semiozei poetice, în care intră și motivarea subtilă dintre semnificant și semnificat. Acesta este chiar cazul deosebit de interesant al ultimei strofe din poezia *Dintre sute de catarge...* de Mihai Eminescu, un exemplu de ceea ce Andrei Bantaș într-un articol, *Lirica eminesciană în limba engleză* (1999), numește caracterul intraductibil al poeziei eminesciene. În legătură cu motivarea poetică, însuși Coșeriu analizează exemple din Góngora, un poet dificil, promovând ceea ce s-a numit mai simplu simbolismul poetic.

Redăm strofa eminesciană în discuție:

*Ne-nțeleș rămâne gândul
Ce-ți străbate cânturile
Zboară veșnic îngânându-l
Valurile, vânturile* (Eminescu 1974, 278).

Este important să reținem că într-o tipologie textuală, această creație face parte dintr-o poetică de tip vizionar, care se opune poeziei mimetice contemporane cu Eminescu.

„Esențializarea, vizionarismul simbolic al textului, epurat de ornamente, dar și «corporalizarea» indirectă, «iratională» a sensului în rețeaua de recurențe și simetrii sonore ale semnificantului, mobilizând și propagând un fond de corespondențe oculte, imposibil

de raționalizat, cu planul semnificatului, adevărat cod senzorial creat de text și trimițând la intuiția lirică generatoare profundă exaltată de Benedetto Croce, iată marele drum al poeziei prezent *in nuce* în această bijuterie poetică. Faptul îndeamnă la o aprofundare, din perspectiva experienței poetice românești, a *conceptului modern de poezie*.

Dar partea cea mai importantă, cea care conține acea *enigmă* a semnificării, pe care [o descoperim aici], o reprezintă anagrama *gândul îngânându-l*, în care ea se reflectă, după regimul «cuvintelor de sub cuvinte», fenomen analizat de Ferdinand de Saussure, într-o celebră carte publicată postum (Starobinski [1971]: 27). Ne vom opri în continuare asupra acestei prezențe [anagrama], ascunse și atât de importante pentru hermeneutica sensului, [aceasta] fiind cea mai complexă din creația eminesciană [ca și, posibil, din poezia românească].

Anagrama înfășoară *gândul* cu secvența sonoră $\hat{i} + n$: *(în)g(ân)(ân)du-l*, secvență atât de prezentă la Eminescu, ce se aglomerează în ultima strofă a poemului, cu valențele ei profund disforice, în acord cu sensul tragic al catrenului. Această secvență țese textul și, în același timp, conferă volum semnificării, prin reiterarea ei atât la nivelul strofei, cât și ca bază a anagramei *gândul îngânându-l*. Astfel, sensul poemului se verticalizează.

Redăm în continuare prezența secvenței $\hat{i} + n$, în ultima strofă, care o individualizează, din acest punct de vedere, la nivelul poemului, și structurarea anagramatică:

e(i)n în în
în
în în în
în

Anagrama: **gân dul**
îngânându-l

Anagrama ne arată că sunetele creează un volum al semnificării, prin «ogîndirea» celor două lexeme care sunt și lexemele centrale ale acestei *arte poetice* conținute de ultima strofă a poeziei. În plan sonor există un val al unei muzicalizări intens disforice (*gândul îngânându-l*), iar, în plan semantic, *gândul îngânât* reprezintă esența *artei poetice* moderne care vizează ambiguitatea, opacizarea semnificației.

Predilecția lui Eminescu pentru secvența fonetică $\hat{i} + n$, manifestată și în această strofă, «întunecă» atât semnificantul, cât și semnificatul, în acea tulburătoare relație anagramatică, între *gând*, *cânt* și *îngânând* [și în promovarea, în același timp, a unui regim sonor intens melancolizant]. Opacizat prin recurențele textuale, *gândul*

rămâne, astfel, mereu *neînțeles*. Este mesajul tragic pe care poetul îl transmite, dincolo de timp, omului. În acest sens, anagrama analizată are menirea de a ne introduce într-o zonă a sensului în care orice discursivitate l-ar putea distruge, răpindu-i caracterul ilimitat” (cf. Oancea 1998; 2001; Oancea, Obrocea 2010).

Anagrama care țese *gândul* în *îngânându-l*, prin repetarea secvenței *în*, generând acel lexem problematic *îngânându-l*, grefată pe ansamblul ultimei strofe, dă adâncime unui text, care, astfel, poate fi considerat o întrupare extrem de semnificativă pentru ceea ce poate fi considerat *textul aisberg*³ (Vlad 2003). Iată arta incomparabilă a marelui poet de a inculca o constelație complexă de sensuri (*gând = sens*) (*a îngâna = a răpi transparența, a opaciza* – conceptul central al poeziei moderne), prin punerea în mișcare a unui material lingvistic redus la minim: acel *în*, din anagramă, care semnifică la suprafața textului, dar mai ales dincolo de el.

Lecția lui Mallarmé este următoarea: este întotdeauna nevoie să se introducă puțină obscuritate în vers, iar aceasta e în relație cu însăși nașterea unui *sens problematic*, adevărată energie semantică, creativitate în sens coșerian. Conținutul textual se naște prin regândirea atât a desemnării, cât și a sensului. „Fidelitatea” traducerii este, astfel, un concept cu care nu mai putem opera, întrucât textul se creează pe el însuși, *hic et nunc*. Aici întâlnim ceea ce se poate numi limita traducerii, astfel încât nu putem spera la o transpunere, ci la o versiune, care să se apropie de această nebuloasă a sensului, care reprezintă ceea ce numeam misterul adânc al creației de sens în această poezie.

Repetarea lui *în*, de-a lungul strofei, și mai ales rolul lui *în* din anagramă întunecă semnificantul, dând o nuanță melancolizant cantabilă, disforică textului, și ajută la construcția sensului, așa încât dispariția acestei repetabilități în traducere afectează urzeala semantică, și ca atare nu putem vorbi de pierderi și compensări de expresivitate, pentru că aici avem de-a face, în termeni coșerieni, cu limbajul ca realitate.

În perspectivă coșeriană, desemnarea, adică referința la realitatea la care textul trimite, nu coincide cu semnificatul de limbă (de dicționar), ci este o creație specifică poeziei în discuție, în care *énergiea*, în sens coșerian, realizează *creație de lumi*, nu *redare de lumi*, și obligă la interpretare. Conținutul textual este strict legat de

³ Cartea se întemeiază, printre altele, și pe concepția lui Eugeniu Coșeriu.

desemnarea de tip poetic, care se convertește, pentru a realiza relația dintre sens și desemnare.

„Semnele pot fi folosite cu funcție icastică (imitativă) directă, pentru a reproduce sau a evoca, prin materialitatea însăși, faptele sonore (în cazul semnelor fonice) sau imaginea lucrurilor (în cazul celor grafice), ca și cu o funcție icastică indirectă, pentru a evoca de exemplu (în virtutea sinesteziei), prin intermediul sonorității lor, fapte vizuale sau de un alt tip [...]. În general, semnele pot să contribuie la evocarea sensului prin proprietățile lor și combinațiile materiale (rimă, ritm, asonanță etc.), și nu numai în poezie.[...] Aici (ca și în strofa eminesciană, n.n.) semnele lingvistice sunt utilizate cu o funcție dublă: pe de o parte cu trăsăturile lor specifice și, pe de altă parte, cu semnificatul lor (sau doi sau mai mulți semnificați în același timp) care nu pot fi traduși simultan.

Astfel, se poate dezidiomatiza sau transpune conținutul versurilor lui Góngora, dar nu valoarea lor icastică; aceasta trebuie refăcută în limba-țintă și această reconstrucție poate să afecteze transpunerea desemnării și a noului sens, pentru că nu e ușor să găsești în alte limbi semne echivalente din două puncte de vedere” (Coșeriu 1997-1998, 31-32, trad. n.).

În orice caz, anagrama este cea care blochează traducerea, poate că s-ar putea nici să nu fie descoperită de traducător, ceea ce înseamnă că ea blochează drumul hermeneuticii spre ceea ce se poate descoperi în această strofă, care poate fi considerată o *artă poetică* implicată (*cânt, gând, îngânând*), iar valurile, vânturile care pot fi considerate o metaforă a textului modern (Ciocârlie 1974).

Redăm pierderea structurii anagramatice în câteva traduceri (e posibil ca traducătorul să nu fi sesizat existența acestei figuri textuale):

Versiune în franceză de Paul Miclău (2004):

*Le sens qui renferment tes chants
Reste incompris, bien que fécond,
Vole toujours, l'accompagnant
Les flots profonds, les vents sans nom.*

Versiune în franceză de Constanța Niță
(<http://poezia.usriasi.ro/?p=510>):

*Mais l'esprit qu'anime tes chants
Reste confus exprèssement
L'accompagnent en murmurant
El les vagues, et les vents.*

Versiune în franceză de Michel Wattremez (2000, 8-9):

*Chiffre reste la pensée
Et le sens de tes mots
Elle vole, balancée,
Par les vents et par les flots.*

Versiune în spaniolă de Valeriu Georgiadi (1989):

*Turbio perdura el canto
Que colmó tus pensamientos;
Vuela siempre, remedado
Por las olas, por los vientos.*

Versiune în italiană de Geo Vasile (1989):

*Incompreso il pensiero
Che attraversa i tuoi canti,
Vola sempre, lo echeggian
I frangenti, le bufere.*

Ceea ce textele nu pot reda este muzicalitatea ca formă-sens a poeziei, ele fiind concentrate pe ceea ce traducătorul a considerat că este sensul poeziei. În acest caz (un caz extrem), traducerea, oricât de abilă, pierzând drumul energiei semantice a textului, își manifestă nepuțința. Valorile icastice ale textului se interpun ca principala limită în actul de traducere. Lingvistica textului este pentru Coșeriu interpretare, hermeneutică (Coșeriu 2013, 212).

În textele traduse, gândul este redat prin *le sens* (Paul Miclău), *l'esprit* (Constanța Niță), *la pensée* (Michel Wattremez), *los pensamientos* (Valeriu Georgiadi), *il pensiero* (Geo Vasile). Ideea foarte importantă de opacizare semantică apare la Constanța Niță: „*reste confus exprèssement*”, la Paul Miclău: „*incompris*”, la Michel Wattremez: „*chiffre reste la pensée*”, la Geo Vasile: „*incompreso il pensiero*”. Cea mai apropiată de original este versiunea în franceză a Constanței Niță, care aduce, pe scena textului, repetitiv, vocala *ã* (nazal), trimițând la motivarea icastică din textul eminescian.

Între cei doi poli ai actului traductiv, traducerea reușită și traducerea mai mult sau mai puțin eșuată, aceasta rămâne, mereu, o activitate complexă, creatoare ea însăși, atunci când e dominată de căutarea echivalențelor „fericite”, cum le numește Coșeriu. Traducerea oscilează între „mizerie” și „splendoare”, metafore superbe pentru acest act cultural esențial, dicotomie prezentă la Ortega y Gasset și preluată de Coșeriu.

Referințe bibliografice

- Bantaș, Andrei. „Lirica eminesciană în limba engleză”. *Limba română*, 1999, nr. 3.
- Bojoga, Eugenia. „Lehr- und Wanderjahre. Il periodo italiano nella biografia intellettuale di Eugenio Coșeriu”. In: *Oltre Saussure. L'eredità scientifica di Eugeniu Coșeriu. Beyond Saussure. Eugenio Coșeriu's Scientific Legacy*. Atti del IV Convegno Internazionale Università degli Studi di Udine, 1-2 ottobre 2013. Proceedings of 4th International Congress University of Udine, 1-2 October 2013. A cura di Vincenzo Orioles e Raffaella Bombi. Firenze: Franco Cesati Editore, 2015: 35-53.
- Borcilă, Mircea. „Eugeniu Coșeriu, fondator al lingvisticii ca știință aculturii”. *Limba română*, XI, 4-8, 2001: 48-55.
- Caragiu Marioteanu, Matilda. „Eugeniu Coșeriu – savantul și omul”. In: *In memoriam Eugeniu Coșeriu* (Extras din *Fonetica și Dialectologie*, XX-XXI, 2001-2002). București: Editura Academiei Române, 2004: 7-14.
- Catană-Spenchiu, Ana. „Eugenio Coșeriu și dezvoltarea fenomenului traductologic”. *Transilvania*, nr. 7, 2012: 87-93.
- Ciocârlie, Livius. *Realism și devenire poetică în literatura franceză*. Timișoara: Facla, 1974.
- Coșeriu, Eugeniu. „Das Problem des Übersetzens bei Juan Luis Vives”. *Interlinguistica. Sprachvergleich und Übersetzung. Festschrift zum 60. Geburtstag von Mario Wandruszka*. Tübingen: M. Niemeyer, 1971: 571-582.
- Coșeriu, Eugeniu. „Lo erróneo y lo acertado en la teoría de la traducción”. In: *El hombre y su lenguaje: estudios de teoría y metodología*. Madrid: Gredos, 1977.
- Coșeriu, Eugeniu. „Falsche und richtige Fragestellungen in der Übersetzungstheorie”. In: L. Grëhs, G. Kórlén, B. Malmberg (eds.). *Theory and Practice of Translation*. Berna, Frankfurt/Main – Las Vegas, 1978: 17-32.
- Coșeriu, Eugeniu. „Kontrastive Linguistik und Übersetzungstheorie: ihr Verhältnis zueinander”. In: W. Kühlwein, G. Thome, W. Wilss (eds.). *Linguistik und Übersetzungswissenschaft*. München: Wilhelm Fink Verlag, 1981: 183-199.
- Coșeriu, Eugeniu. „Science de la traduction et la grammaire contrastive”. *Linguistica Antverpiensia*, XXIV, 1990: 29-40.
- Coșeriu, Eugeniu. *Introducere în lingvistică*. Traducere de Elena Ardeleanu și Eugenia Bojoga. Cluj-Napoca: Echinoux, 1995.

- Coșeriu, Eugeniu. „Los límites reales de la traducción”. In: J. Fernández Barrientos Marín și Celia Wallhead. *Temas de Lingüística Aplicada*. Granada, 1995: 155-168.
- Coșeriu, Eugeniu. *Abast i límits de la traducció*. Lliçó inaugural del curs acadèmic 1996-1997 de la Facultat de Traducció i Interpretació. Universidad Pompeu Fabra: Barcelona, 1996.
- Coșeriu, Eugeniu. „Alcances y límites de la traducción”. *Lexis*, XXI, 2, 1997: 163-184, Lima.
- Coșeriu, Eugeniu. „Portée et limites de la traduction”. *Cahiers de l'École de Traduction et Interprétation*, 19, 1997-1998: 19-34, Geneva.
- Coșeriu, Eugeniu. „Relația dintre lingvistica contrastivă și traducere”. Traducere de C. Cujbă. *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași*, Secțiunea Limbi și literaturi străine, 1, 1998: 5-20.
- Coșeriu, Eugeniu. „Problematica teoriei traducerii”. Traducere de C. Cujbă. *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași*, Secțiunea Limbi și literaturi străine, 1, 2000-2001: 7-21.
- Coșeriu, Eugeniu. *Lecții de lingvistică generală*. Traducere de Eugenia Bojoga. Chișinău: ARC, 2000.
- Coșeriu, Eugeniu. *Lingvistica textului. O introducere în hermeneutica sensului*. Ediția îngrijită de Jörn Albrecht. Versiune românească și index de Eugen Munteanu și Ana-Maria Prisacaru, cu o postfață de Eugen Munteanu. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013.
- Eco, Umberto, *A spune cam același lucru. Experiențe de traducere*. În românește de Laszlo Alexandru. Iași: Polirom, 2008.
- Eminescu, Mihai. *Poezii*. Prefață de Constantin Ciopraga. Iași: Junimea, 1974.
- Eminescu, Mihai. *Poesías*. Versión española y notas por Valeriu Georgiadi. Prefacio por Zoe Dumitrescu-Bușulenga. București: Minerva, 1989.
- Eminescu, Mihai. *Mélancolie: 22 poèmes*. Traduits du roumain de Paul Miclău et Georges Astalos, dits par Pierre Lamy. Bucarest: Casa Radio, 2004.
- Fiore Azzurro*. Selezione, versione italiana e appunti di traduttore de Geo Vasile. Prefazione di prof. dr. Zoe Dumitrescu-Bușulenga. București: Minerva, 1989.
- Laplace, Colette. *Théorie du langage et théorie de la traduction: les concepts-clés de trois auteurs, Kade (Leipzig), Coșeriu (Tübingen), Seleskovitch (Paris)*. Paris: Didier, 1994.

- Lingvistica integrală*. Interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu. București: Editura Fundației Culturale Române, 1996.
- Lungu-Badea, Georgiana. *Idei și metaidei traductive românești (secolele XVI-XXI)*. Timișoara: Editura Eurostampa, 2013.
- Niță, Constanța. „Parmi les mâtș qui par milliers”. Disponibil online la: <http://poezia.usriasi.ro/?p=510>.
- Oancea, Ileana. *Semiostilistica. (Unele repere)*. Timișoara: Editura Excelsior, 1998.
- Oancea, Ileana. „Eminescu, l'univers du texte”. In: *Atti del Convegno Internazionale «Mihai Eminescu»*, Venezia, 18-20 maggio 2000, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2001: 33-46.
- Oancea, Ileana, Obrocea, Nadia. „Anagramele lui Mihai Eminescu”. *Analele Universității de Vest din Timișoara. Seria Științe filologice*, XLVIII, 2010: 202-216.
- Oancea, Ileana, Obrocea, Nadia. „Ne-nțeles rămâne gândul...”. In: *Text și discurs. Omagiu Mihaelei Mancaș*. București: Editura Universității din București, 2011: 365-373.
- Ortega y Gasset, José. „Mizeria și splendoarea traducerii”. Traducere de Andrei Ionescu. *Secolul 20*, nr. 8, 1972: 117-130.
- Renzi, Lorenzo. „Il «mio» Coșeriu. Cenni di una biografia”. In: *Oltre Saussure. L'eredità scientifica di Eugeniu Coșeriu. Beyond Saussure. Eugenio Coșeriu's Scientific Legacy*. Atti del IV Convegno Internazionale Università degli Studi di Udine, 1-2 ottobre 2013. Proceedings of 4th International Congress University of Udine, 1-2 October 2013. A cura di Vincenzo Orioles e Raffaella Bombi. Firenze: Franco Cesati Editore, 2015: 55-68.
- Tărcăoanu, Mihaela-Cătălina. „Teze coșeriene despre teoria traducerii”. *ALIL*, LI, 2011: 393-397, București.
- Varga, Cristina. „Eugeniu Coșeriu. Teoria traducerii”. *Limba română*, XXIII, 2013, nr. 5-6: 108-115.
- Varga, Cristina. „Eugenio Coșeriu. La terminología de la traducción”. In: Eugenia Bojoga, Oana Boc, Dumitru-Cornel Vilcu (eds.). *Coșeriu: Perspectives contemporaines. Actes du deuxième Colloque International d'études cosériennes CoseCluj2009*, 23-25 septembre, Cluj-Napoca, Roumanie, Tome 2, Cluj: Presa Universitară Clujeană, 2014: 146-164.
- Vlad, Carmen. *Textul aisberg. Teorie și analiză lingvistico-semiotică*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2003.

- Wattremez, Michel. „De ces mâts”. *Columna*, 14, decembrie, 2000: 8-9, Turku.
- Zbanț, Ludmila, Zbanț, Cristina. „Abordarea textuală a traducerii în viziunea lui Eugeniu Coșeriu”. *ALIL*, LI, 2011, 427-436, București.

Notiță biobibliografică

Ileana OANCEA. Lingvist, eseist. Absolventă a Facultății de Filologie, Universitatea din Timișoara, 1962. Doctor în științe filologice, 1976. Profesor și conducător de doctorat la Facultatea de Litere a Universității de Vest din Timișoara. A fost decan al Facultății de Litere, Filosofie și Istorie, Universitatea de Vest, Timișoara, președinta Societății Române de Lingvistică Romanică, filiala Timișoara. În perioada 1984-1987 a fost lector de limba română la Institutul de Filologie Romanică al Universității din Graz. A susținut cursuri de limbă română și lingvistică la Universitățile din: Jena, Orléans, Udine, Anvers, Innsbruck etc. A participat cu lucrări la Congresele internaționale de lingvistică de la Trier, Regensburg, Paris, Tutzing, Leipzig, Palermo, Udine, Veneția etc. Este membră a Uniunii Scriitorilor din România.

Nadia OBROCEA este lector doctor la Departamentul de studii românești, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie din cadrul Universității de Vest din Timișoara. Domeniile sale de interes sunt lingvistica generală, lingvistica integrală, pragmatica și semiotica. Este autoare a lucrării *Elementul latin în limbajul religios românesc*, Szeged, JATEPress, 2013. Este redactor al revistei *Caiet de semiotică*.